

Met kennis op koers in Amsterdam

Opening Academisch Jaar 2018

Van harte welkom bij deze start van het nieuwe academisch jaar. Welkom medewerkers en studenten, Amsterdammers en andere belangstellenden.

Deze middag gaat over de relatie tussen de universiteit en de stad. Ik laat u om te beginnen graag enkele mooie voorbeelden zien van samenwerking tussen beide.

Dames en heren,

Het is een tijdje geleden dat ik ging studeren in deze prachtige stad. Het woord 'gentrification' was nog niet in zwang. En bij 'metrolijn' dachten we vooral aan felle strijd en Nieuwmarktrellen. Amsterdam was voor mij een nieuwe, spannende wereld, waar ik graag bij wilde horen. En dat is nog steeds zo. Ik ben nooit meer weggegaan.

Maar wees gerust, mijn voordracht gaat niet over mijzelf.

Waar gaat hij wel over? Ik ga u de relatie schetsen tussen de **Universiteit** van Amsterdam en de **stad** Amsterdam. Ik zal u in de

eerste plaats kort vertellen hoe die relatie was en is. In de tweede plaats – en dit neemt meer tijd – ga ik in op hoe de relatie volgens mij zou moeten zijn. Tot slot zal ik één thema behandelen dat de gewenste relatie tussen universiteit en stad illustreert.

Allereerst dus: hoe was en is de verhouding tussen ons?

Onze medewerkers en studenten dragen Amsterdam een warm hart toe. Ze komen niet alleen voor de kwaliteit van ons onderwijs en onderzoek, maar ook voor het bruisende en inspirerende karakter van de stad. Amsterdam is als merknaam onovertroffen.

Medewerkers en studenten willen hier niet alleen vertoeven, ze willen ook bijdragen aan kunst en cultuur, en aan het oplossen van grootstedelijke vraagstukken.

De universiteit en de stad horen bij elkaar. Onze geschiedenis gaat terug tot 1632, toen de Illustere School werd geopend. Na de openingsrede door Vossius, een dag later gevolgd door die van Barlaeus, werd de UvA driehonderd jaar lang grotendeels bekostigd door de gemeente Amsterdam. Het stadsbestuur benoemde ook hoogleraren, en de burgemeester was voorzitter van het universiteitsbestuur. Dit veranderde pas in 1961, met de invoering van een nieuwe Wet op het hoger onderwijs.

De afgelopen jaren ontstond meer afstand tussen de UvA en de stad – ook al zijn er veel mooie samenwerkingsvormen, zoals de openingsfilm liet zien. De toegenomen afstand heeft een aantal oorzaken. Eén ervan is het groeiende accent op prestatie-indicatoren voor de bekostiging van onderwijs en onderzoek. Daardoor tellen samenwerkingsverbanden en maatschappelijke activiteiten minder dan publicaties in *high ranking* tijdschriften. Dan is er nog de druk op studievoortgang en studierendementen als doel op zich, die maakt dat studenten minder tijd overhouden voor activiteiten naast hun opleiding. En tot slot richt de UvA zich, door de toegenomen internationalisering in de wetenschappelijke wereld, meer dan voorheen op het buitenland. De UvA en de stad weten elkaar dus minder vanzelfsprekend te vinden.

En dat is jammer.

Dames en heren,

Ik heb u geschetst hoe de relatie was en is. Ik ga graag over naar het tweede punt dat ik wil maken: wat de verhouding tussen universiteit en stad volgens mij zou **moeten** zijn. Ik pleit voor een hernieuwd sociaal contract tussen onze organisaties. Voor een nauwe samenwerking waarin maatschappelijk geëngageerd onderwijs en onderzoek centraal staan. Waarin ook oog is voor innovatie en voor

ieders verantwoordelijkheden. Daarmee kunnen we economische groei stimuleren, de sociale cohesie in de stad vergroten, alle inwoners gelijke kansen geven en brede en inclusieve welvaart tot stand brengen. Ik licht dit graag toe.

Voor ons als universiteit is het cruciaal dat we partnerschappen hebben met bedrijven, maatschappelijke instellingen, musea, burgers én de gemeente Amsterdam. De universiteit is er voor kennisontwikkeling en -overdracht. Psychiater Nora Volkow verwoordde het mooi bij de aanvaarding van haar eredoctoraat aan onze universiteit: kennis moet niet alleen zijn weg vinden naar de samenleving, maar ook door die samenleving worden omarmd. Daar komt nog bij dat wij met de gemeente Amsterdam een drijfveer gemeen hebben: *think global, act local*.

Amsterdam is niet regionaal begrensd. De stad was altijd al een open, internationale gemeenschap en kon zich daardoor krachtig ontwikkelen. Russell Shorto spreekt in zijn geschiedenis van Amsterdam over de meest vrijzinnige stad ter wereld.¹ Het was een vrijplaats voor intellectuelen, kunstenaars en kooplieden uit alle hoeken van de wereld. Vandaag de dag profileert de gemeente zich als internationaal verantwoorde hoofdstad met een sterke

¹ Shorto, R. (2013). Amsterdam. *A history of the world's most liberal city*. New York: Vintage Books.

concurrentiepositie.² De kennisinstellingen zijn daarbij hard nodig. Ze staan garant voor een continue in- en uitstroom van hoogopgeleiden van diverse pluimage. Dat is met stip en ster de belangrijkste voorwaarde voor grote bedrijven om hier neer te strijken, en trouwens ook voor startups. De kennisinstellingen dragen bovendien bij aan een aantrekkelijk stedelijk klimaat. En dat helpt weer, om de cirkel rond te maken, bij het aantrekken en vasthouden van talent.³ Dit is allemaal heel belangrijk in de slag om schaars, hooggekwalificeerd personeel, met name in de data science- en ICT-sector. Laten we ons daarbij goed realiseren dat deze hoogopgeleiden ook hechten aan een groene en gezonde regio. Ze willen net als u en ik kunnen wandelen en fietsen, een tentoonstelling kunnen bezoeken of een balletje kunnen trappen op het voetbalveld. Aan het realiseren van zo'n regio kunnen en willen we bijdragen.

De internationale oriëntatie hebben wij als universiteit ook, net als de stad. Die oriëntatie is nodig om onderwijs te geven dat studenten goed voorbereidt op een globaliserende werk- en leefomgeving. Internationaal toonaangevend onderzoek doen is, meer dan ooit, ons bestaansrecht. Maar ook wij zijn verbonden met de regio en de stad. De problemen waar Amsterdam mee worstelt, zijn problemen

² <https://www.amsterdam.nl/bestuur-organisatie/volg-beleid/internationale/internationaal/>

³ SER Agenda Stad

waarmee alle wereldsteden worstelen. Het zijn mondiale vraagstukken die terugkomen in onze onderwijs- en onderzoeksprogramma's. Hoe stimuleren we een bloeiende creatieve economie en houden we tegelijkertijd de middenklasse en de laaggeschoolden in de stad? Hoe ontwikkelen we de stad met oog voor ruimtelijke segregatie en inkomensongelijkheid tussen bevolkingsgroepen? Op een duurzame manier? Hoe maken we slim en verantwoord gebruik van de kansen die kunstmatige intelligentie ons biedt? Maarten de Rijke, universiteitshoogleraar Artificial Intelligence and Information Retrieval aan de UvA, zal u over dit laatste straks meer vertellen.

U begrijpt, er is veel te winnen bij een partnerschap tussen universiteit en stad. De nabijheid van grootstedelijke vraagstukken waarin studenten zich kunnen verdiepen, geeft inhoud aan *educated citizenship* en aan beroepsoriëntatie. Het geeft ook kansen voor *community service* binnen de opleiding, en daardoor hopelijk ook daarbuiten. In het wetenschappelijk onderzoek is de nabijheid van de stad het meest zichtbaar in de *living labs* waarin innovaties worden getest en verbeterd. Partnerschappen tussen kennisinstellingen, bedrijfsleven, overheid én burgers – de zogenoemde *quadruple* – blijken krachtige voertuigen voor nieuw onderzoek. We zijn nog maar net begonnen aan de verkenning van wat *citizen science* kan

opleveren. Met *citizen science* bedoel ik het betrekken van burgers bij wetenschap – vergeeft u mij de verengelsing.

We willen samenwerkingsverbanden aangaan die maatschappelijk nuttig en nodig zijn, maar die óók ruimte bieden aan fundamenteel onderzoek. Dat is onderzoek waarvan de samenleving niet direct, maar wel op termijn profiteert. Het gaat ons nadrukkelijk niet om het simpelweg omzetten van kennis in producten of diensten voor bedrijven; de valorisatiestrategie van menig kabinet. In haar boek 'De ondernemende staat' laat Mariana Mazzucato zien dat de overheid zich hiermee vaak de kaas van het brood laat eten. Zo heeft Apple volop geprofiteerd van de resultaten van wetenschappelijk onderzoek in ruimtevaartprogramma's en het internet, maar het bedrijf heeft er zelf niet in geïnvesteerd of de samenleving ervoor terugbetaald. Terwijl het ook andersom kan. Op het Amsterdam Science Park opende pasgeleden, dankzij investeringen van bedrijven, een innovatiecentrum voor fundamenteel onderzoek naar artificiële intelligentie.

Dames en heren,

Ik heb u zojuist geschetst wat de relatie tussen universiteit en stad volgens mij zou moeten zijn. Het moet een partnerschap zijn dat zowel het publieke belang dient als vernieuwend onderzoek

stimuleert. De denkkraft van al onze wetenschappelijke disciplines helpt Amsterdam een antwoord te formuleren op grote vragen over wonen, mobiliteit, duurzaamheid, radicalisering en arbeidsparticipatie van alle inwoners. Of, om het krachtiger te zeggen: samenwerking tussen kennisinstellingen en de gemeente is cruciaal voor een goed doordachte koers. Ik licht tot slot één thema uit om dit te illustreren.

Het is een thema waarover brede zorg bestaat: sociale segregatie, hier in Nederland, maar ook daarbuiten. Niet voor niets is dit thema een rode draad in het Amsterdamse coalitieakkoord. Van wie en voor wie is de stad? En nee, ik hoor het u denken, het gaat niet over rolkoffertjes en Nutellawinkels. Het gaat over het bijna autonome proces van zelfsegregatie dat verbonden is met de internationalisering van Amsterdam. Hoe gaan we daarmee om? Hoe kunnen we kansenongelijkheid indammen?

Onderwijs speelt hierin een cruciale rol. Ooit was het dé emancipatiemotor voor achtergestelde groepen in de samenleving. Inmiddels is echter in het onderwijs de kloof tussen kinderen van hoger en lager opgeleide ouders gegroeid, ook hier in Amsterdam. Leraren worstelen met de stadse sociale complexiteit die ze terugzien in de klas. Instituten voor bijlessen en huiswerkbegeleiding schieten

als paddenstoelen uit de grond.⁴ Het laat zich raden wie de kosten van extra begeleiding voor zoon of dochter kan betalen. De toenemende onderwijssegregatie is een internationaal verschijnsel. Recent Amerikaans onderzoek⁵ laat zien dat de ambitieuze elite van nu investeert in onderwijs voor hun kinderen, in plaats van in juwelen.

Wat kan het stadsbestuur doen? Goede keuzes maken met evidence based beleid. Dus: interventies doen op basis van wetenschappelijk onderzoek. Onderzoek dat is opgebouwd in meerdere jaren en dat steunt op samenwerking met de praktijk. Alleen zo komen we erachter wat de bedoelde maar ook onbedoelde effecten zijn van mogelijke beleidsinterventies. En of losse maatregelen elkaar misschien tegenwerken. We kunnen leren van steden als Toronto, Vancouver, London en New York. Hun fouten hoeven wij niet nog eens te maken. Het stadsbestuur kan met behulp van onze kennis ongelijkheid bestrijden, toegankelijkheid bevorderen en een (sociaal-economische) tweedeling in de stad tegengaan.

Een duurzame kenniscoalitie die de effectiviteit van gemeentelijk beleid bevordert, komt niet vanzelf tot stand. Universiteit en gemeente hebben elk hun eigen dynamiek. De gemeente heeft meer

⁴ Het CBS becijfert dat de uitgaven hieraan tussen 1995 en 2015 zijn gestegen van 26 miljoen naar 186 miljoen per jaar.

⁵ Currid-Halkett, E. (2017). *The sum of small things. A theory of the aspirational class*. Princeton/Oxford: Princeton University Press.

korte golfbewegingen, waarin vragen soms snelle antwoorden nodig hebben. De UvA kent langere golfbewegingen die niet noodzakelijkerwijs aansluiten op de politieke agenda van de stad. Daarbij kenmerken onze organisaties zich door zwakke, losse koppelingen.⁶ Bij de UvA hebben individuen en groepen medewerkers grote professionele ruimte. Dat maakt ons lastig benaderbaar voor externe stakeholders. Waar is de deurbel? Het is vrijwel onmogelijk om van bovenaf vast te leggen wat er in welke situatie zou moeten gebeuren. Maar deze losse organisatie is óók onze kracht. Wetenschappers zijn flexibel en kunnen creatief en constructief de dialoog aangaan met beleidsmakers. Zo kunnen ze bijdragen aan innovatieve en duurzame oplossingen. Het enige dat wij als universiteit moeten doen, is dit duidelijker voor het voetlicht brengen. Ik zou bijna zeggen: piece of cake.

Dat is het natuurlijk niet helemaal. Intern willen wij de samenwerking met derden bij medewerkers op alle niveaus stimuleren. Dus in afdelingen, onderzoekgroepen en bij individuen. We gaan daarbij spanningen die horen bij een 'betrokken universiteit' niet uit de weg. Hoe kunnen we wetenschappelijke excellentie en maatschappelijk engagement combineren? Hoe doen we tegelijkertijd recht aan individuele bevlogenheid en institutionele commitment? Dit zijn

⁶ Weick, K.E. (1976). Educational Organizations as Loosely Coupled Systems. *Administrative Science Quarterly*, 21, 1-19.

vragen die we moeten beantwoorden op onze weg naar partnerschappen rond specifieke vraagstukken. Aansprekende voorbeelden zijn er al, zoals u in de filmfragmenten hebt gezien. Ze staan ook in het boekje dat u krijgt bij het verlaten van de zaal.

Dames en heren,

Ik heb u verteld hoe de relatie tussen universiteit en stad was, is en moet zijn. Hoe de relatie volgens mij moet zijn, heb ik geïllustreerd aan de hand van het thema sociale segregatie. Om hierbij aan te sluiten, breng ik tot slot graag het initiatief onder uw aandacht om een 'Kenniscentrum Ongelijkheid in de Stad' op te richten. Het initiatief is opgenomen in het coalitieakkoord van Amsterdam. Verschillende disciplines zullen in dit kenniscentrum samenkomen om slimme beleidsinterventies in kaart te brengen en te onderzoeken.⁷ De betrokkenheid van álle kennisinstellingen is nodig om de wetenschappelijke expertise rond grootstedelijke vraagstukken maximaal te ontsluiten.

We zijn kortom, goed van start gegaan.

Ik wens u ook een goede start in dit nieuwe academische jaar en dank u hartelijk voor uw aandacht.

⁷ Coalitieakkoord GroenLinks/D66/PvdA/SP (2018). *Een nieuwe lente en een nieuw geluid* (p.10). Amsterdam.